

૭૮

સુરત

M. T. B. COLLEGE, SURAT
Manuscripts Library

No. Ref.
Ser.

૧૬૫૫

સા.શા.૧૨૩૪૫

Title: ~~Vandana~~ *Sanskrit*

Pho-6.

વંદના સમાજના વિવેચન (૧૫)
૨ વર્ણ વિવેચન (૧૫)

1547

InComplete

: Varna Sanskṛta		: Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
1547	:	: १०१ संहिताय विद्यमानः
		: Remarks
		2 ए० ए० वि० ए० (inc.)

श्रीगणेशाय नमः॥ सिद्धं वर्णं समाना यं तु निजिबहु धोदितं॥ संहोपेण विरोधेन
निर्णयमियथा मतिः॥१॥ सच वर्णं समानायः क्रोमादिमते पंचाशत्संख्याक वर्णः॥ त
त्र अकारादयः पंचकृत्स्ना एवमात्रो ह्रस्व इति ह्रस्व लक्षणं॥ पुनश्च ते दीर्घाः॥ अनेकमात्रो दीर्घ
इति तदा ह्रस्वा एवंचक्षुःस्यपि दीर्घे तर्जावः॥ तथाच॥ अत्रा ई ईउ ऊ ऊरू रू इति दशा
समान संज्ञका जाताः॥ लवर्णस्य दीर्घे भेदे नास्तीति मतमसर्वत्रिकं॥ चत्वारि संध्यक्षराणि॥ सं
धिजन्मा मक्षराणि संध्यक्षराणि त्रिमुसलेः॥ यद्यपि निखिलवाङ्मयबीजभूतस्य वर्णसमा
नायस्य प्रादुर्ब्रह्मतथानि त्यक्त्वा संधिजमत्वं चतुर्णानां तदंतर्गतवर्णानां तसंचवतितथा
प्योपचारिकं संधिजमत्वं भवत्येवेति न दोषः॥ द्विलक्षधामनुत्पत्त्यात्॥ यथापरब्रह्मणः
क्रोधहर्षादिवर्णानंतयेति॥ वस्तुतस्तु सर्वापि संधिकार्याणि कास्यनिकानि॥ अरं
उवाच स्फोटस्वीकारात्॥ तदुक्तं॥ वेदाकराण्यक्षराणि यदेव वर्णानि विद्यन्ते वेदेष्वप्यवा

नच। वाक्यात्पदानामत्यंतं अवि वे को न क म्बेति॥ एहे-ओ-ओ संध्य धृ रा एति सर
 स्वता सूत्रं। दशानिः समानैः संकलनया चतुर्दशस्वराः॥ अनुस्वार विसर्गश्चिस्वरसु
 ध्ये गणनीयौ तयोभ्या योगवाह संज्ञाः॥ अकारयोगं विना तदुच्चारं संज्ञवात्॥ अथो
 त्तस्वरमात्रयोगे नवाहः असराण्ययोस्तविति व्युत्पत्तेः॥ तत्र चतुर्दश द्वैचस्व
 रा इति कौटुम्भः॥ सर्वे स्वराः अकारस्यैव विवाराः गोधूमस्य अघ्रापादिवत्॥ अकारो
 वे स र्वावगतिश्चुतेः॥ अक्षराणामकारोऽस्माति भगवदुक्तेश्च॥ अकारो वास्तुदेवस्या
 दिति कौशाच्च॥ अकारस्य षोडशात्मकस्य ककारादिव्यंजनसंयोगात्स कलशब्द
 जालोत्पत्तिः॥ यथा पृथिवी जलसंयोगाद्यराद्युत्पत्तिः॥ अतएव ककारादिनां व्यंजन
 नां व्यंजयंति राष्ट्रानां अति व्यक्तिकुर्वन्ति व्यंजनानि इति व्युत्पत्तेः॥ काद्योऽप्यंजनानां
 तिसंज्ञा सूत्रं॥ व्यंजनानां स्वरसंयोगमन्तरेणेच्चोदणं न न वृत्ति केवलाभिद्विर्घरा

॥१॥

दिजननवत्॥ अतएव संज्ञास्ते वर्णानां शिवरात्प्राप्त कल्पमुक्तं॥ तथाहि कका
 रादि ककारां लावर्णस्ते शिवरूपिणः॥ अकारादिविसर्गानां स्वरः षोडशाशक्तयः॥
 विना स्वरं तु नामे षां जायते व्यक्तिरंजसा॥ शिवशक्तिमयान् नृणां हृदये वर्णमना
 पिण्ड इति॥ इदं च शिवः रात्प्राप्त्युक्तो यदि न वृत्ति शतुः अत्र बिलुप्तमिति सौंदर्यल हरी प्रो
 क्तव्याख्यायाम्भितं॥ व्यंजनीति च त्रयस्त्रिंशत्॥ तत्र पंचविंशतिस्पर्शाः काद्योमा
 वसानास्पर्शा इति चात्॥ चत्वारोऽन्तस्थाः यदलवा अन्तस्था इति सूत्रात्॥ चत्वारः॥
 उष्माणः॥ शषसहा ऊष्माण इति सूत्रात्॥ संकलनया तयस्त्रिंशद्व्यंजनानि॥ तथा
 हि कश्यपघटं च घटजं मृदु उदरं तथ दधनपत्रं च जमयदलवशापसहेति
 स्वरैः सह संकलनये को न पंचाशद्वर्णाः सप्तमालोकाः सप्तमालाः॥ लकारस्य तु
 नसिद्धि रूपात्मिका कल्पपंचाशद्वर्णा इति मोक्षिकव्यवहारः॥ तेषां चानुनामप्र

तिलोमजपेन शत संख्या वर्णमाप्नोति । कपसंयोज्य इत्याकारयुक्तं यं जन
 द्यात्मकं मायायां मेरुमां त्रिका आहुः । अष्टोदशाना वयवमा जेति पक्षे चाष्टौ वर्णान्
 गणयन्ति । तथा ह्येकः स्वरवर्गः द्वितीयः कवर्गः तृतीयश्च वर्णः चतुर्थश्च वर्गः पंच
 मस्तवर्गः षष्ठः पवर्गः सप्तमो यवर्गः अष्टमः शवर्गः नवकारस्तु मेरुत्वात् संख्याधि
 को नवति । पद्मबीजादिमायापेक्षया शब्दबीजमा जेयं मुख्येति सिद्धं तः । पाणिनीय
 मा नतेनु द्विचत्वारिंशद्दशो वर्णसंज्ञायः । तत्रेयमस्ति किं वदति । पुरा द्विजगोनदर्व्यं
 तसमापेक्षानाम्ना कस्य च ह्येः पुत्रा पूर्ववयसि जज्ञातैकं पुत्रा दैवयोगाद्विभक्ता ब
 नूवः । सा च प्रतिदिनमेधमानं मेधायितं तनयमुपादाय पित्र्यहसंनिधौ कृत संस्का
 रस्य विश्वेश्वरस्य नमिधिसिधयं स्वकूटोपस्थे विधाया वसतः । तस्याः सुनुः शैश
 वाहारस्य संश्रान्त सर्ववियः शिवाश्रयत तत्परो ब नूवः । सकृदचि त्स्वरसंस्कारसं

॥२॥

म्यकूबोधकरनेत्रवां इदित्यः सारवतरे व्याकरणं कर्तुं कामो ब नूव । तदर्थं सप्ति
 वध्यानात्मकं मंगलमाचरन् समाधौ उ मरुनादमाकर्ण्य चतुर्दशसूत्रात्मकं वर्ण
 समाप्ताय शास्त्रं प्रति संधत्ते स्म । ततः समुनिस्तत्रस्थ वर्णक्रममुपादाय चिबिर्बि
 तशास्त्रोपशयोजिनः । प्रत्याहारान् परचयत् । ततस्तानि सूत्राणि माहेश्वरा
 णानि व्यपदिश्यते । तानियथा । अ ई उ ए ऋ १ ऋ २ ए ३ ऐ ४ औ ५ ह य व र ट ५
 ल ६ ण ७ ण ८ न ९ स १० म ११ ऋ १२ ऋ १३ ऋ १४ ऋ १५ ऋ १६ ऋ १७ ऋ १८ ऋ १९ ऋ २०
 क २१ प २२ श २३ ष २४ स २५ ह २६ ण २७ न २८ म २९ ऋ ३० ऋ ३१ ऋ ३२ ऋ ३३ ऋ ३४ ऋ ३५ ऋ ३६ ऋ ३७ ऋ ३८ ऋ ३९ ऋ ४०
 त । तत्र असिद्धं क्रमपरिहारे प्रयोजनं मत्तनायांतरंगमाजायां इत्येवम् । माहेश्व
 रसूत्रे धनुबंधनिवेशनादौ रवमाशंक्य तत्रत्य वर्णक्रमः सारवतव्याकर
 णे निरनुबंधः सन्निवेशितः परंतु तत्र संज्ञांतरकः यनायां गौरवं प्रत्युताधि

कमायात्। तथा हि ॥ अक्रांस्थाने समाना इति। एचांस्थाने संध्य द्वा एणाति। इचांस्थाने
 नेतामिन इति। अचांस्थाने स्वर इति ॥ वस्तुतस्तु त्वं शास्त्रावत्। व्याकरणे लाघवेने
 व सर्वथा चिन्तिषि तमिति नास्ति नियमः ॥ तथा हि ॥ घा। धि। घु। टि। कृत्वा। अदिसंज्ञावि
 धौ लाघवमादत्तं। सर्वतामस्थाने कर्मप्रवचनाय परस्मैपदादिसंज्ञासु च गौरवमादत्तमि
 ति। यद्यपि कल मुन्यंगैरवं न दोषायेत्यन्यर्थासंज्ञासु समाधानमाहस्तथाप्याप्ते डि
 तादिसंज्ञासु तदज्ञावात्। आचार्यवचनेषु गौरव लाघव च यौ यौ अभिनिवेशो न
 समंजसः। अचित्तु व्यवहार निरोधिसाधवदुष्टमेवेति मम्यामहे। तथा च परिना
 षा। पर्यायशब्दानां गुणलघुचर्चानादियते इति। आचार्यहि स्वकीयसंदर्भने पुण्येन
 शब्दसंनिवेशं कुर्वन्ति न तु गौरवतियाश्रुति कटुलदि ररुचिरमिति मुख्यबोधव्या
 करणे हि योपदेवेन। आ॥ दी॥। आ॥ बा॥ पा॥ पी॥ सा॥ कृतासु प्रथमादिविभक्ति संज्ञासु

॥३॥

लाघवसत्वेपि तानि व्यवहारस्मिन् इति संतव्यं। तत्र स्थानुभवशामा एपात्
 पाणिन्यादयः। शास्त्रकारहि पूर्वार्थकृतं संज्ञादिकं प्रविरोधज्ञापनाय स्वपा
 स्त्रे निवेशयन्ति स्म। यथा पाणिनि न विस्मर्त्तनीयानुस्वारसंज्ञयोः पूर्वार्थकृतयो
 रेवोपादानं कृतमिति ॥ अविरोधधोलनाथतिय पाणिनिना स्वपास्त्रे मतां तदकृत्वा
 मुनिनां नामग्राहं निवेशनादेव धर्मशास्त्रेपि याज्ञवल्क्यास्मृतौ मन्वादीनां परिगणनमि
 ति। ननु महेश्वरसूत्रस्था द्विचत्वारिंशत् संख्याकारवर्णाः परिगण्यन्ते ॥ स्थानुभ
 वस्मिद्धानां द्वाघादीनामपि मतां तरे संख्या न दृशन्ति। कथं तेन गणिता इति चेत्सत्यं।
 मतां तरे संख्या सत्वेपि पाणिनीये लाघवार्थमेतावं त एव गणिता इति बोध्यं। द्वाघा
 दीनां सर्वसंज्ञाविधाने न गुणलंघनीकारात् ॥ ततश्चाज्जेदका इह शास्त्रे गुण इति प
 रिनाषया संख्याधिक्योपपादकत्वं नास्ति। अज्जेदका इह शास्त्रे गुण इति वचनमेवं

व्याचक्षते शिष्टाः। इह शास्त्रे पाणिनीय व्याकरणे गुणा दार्ढ्यादयोऽभेदकावर्गस्वरा
 पनेदकान्नवन्ति। जातिपक्षे दार्ढ्यादिगुणव्यक्तिषु जातेरनेदस्वीकारात्। व्यक्तिपक्षे
 च दार्ढ्यादिविशेषणविक्रियाया व्यक्तेः। नीत्तपातदिवसनसं - तदेव दत्तव्यत्वेति
 यस्नेदनाबोपपत्तेश्च परिजाप्यायां पाणनीयशास्त्रग्रहणात् जाति। शास्त्रप्रसिद्धा
 दिशास्त्रांतरे दार्ढ्यादीनामपि वर्णान्तरत्वेन परिगणनात्॥ संख्याधिक्यमविक्र
 द्वा॥ तथाहि। कात्यायनशास्त्रे शास्त्राणि॥ प्रधातोवर्गसमान्तायं व्याख्यास्या
 मः। तत्र प्रथमाः स्वराः। ते यथा॥ प्रइति। प्राइति। आइति। इइति। ईइति।
 उइति। ऊइति। ऋइति। ॠइति। क्रइति। कइति। खइति। गइति। घइति। ङइति। अथ
 संध्यक्षराणि॥ एइति। ऐइति। ओइति। औइति। ऐइति। औइति। औइति। औइति।
 स्वराः। अथ व्यंजनानि। तद्यथा किति खिति गिति घिति ङिति टिति ठिति डिति

॥४॥

ञिति शिति ञिति चवर्गः॥ ढिति ढिति ढिति ढिति ढिति ढिति ढिति ढिति ढिति ढिति
 धिति निधिति नगः॥ पिति फिति बिभिति भिति मिति पवर्गः इति स्पर्शः। अथांतस्थाः चि
 त्तिरिति जिति विन्ति। अथोष्माणः चित्तिषित्ति सिति हिति। अथायोज वाहाः॥ प्रः इ
 नि विसर्जनियः। ऋइति जिह्वा मूलीयः पइति उपध्मा नायः। अं इत्यनुस्वारः। अंइति
 नासिक्यः। कं खं गं घं इति यमाः। एते पंचषष्टि वर्णाः। ब्रह्मराशि रात्मा वाचइति
 पाणिनीयशिद्धान्तां तु त्रिषष्टिश्चतुःषष्टिर्वा वर्णाः संभवतो मताः। प्राकृते सस्कृ
 ते चैव स्वयंप्रोक्ता स्वयंनुवाः॥ १॥ स्वरा विंशति रेकश्च स्पर्शानां पंचविंशति। या
 दयश्च स्मृता ह्यष्टौ चत्वारश्च यमास्मृताः। २॥ अनुस्वरोऽपि सर्गश्चः कः फौ चापि
 पराश्रयो॥ दुः स्मृश्चेति विज्ञेया लकारः छुत एव चेति। वर्णानां त्रिषष्टि संख्या
 कत्वं चतुःषष्टि कत्वं च श्रूयते॥ तत्र पक्षद्वये पंचषष्टि पक्षात् किं - वेदयं

परिहृतमिति शंकायां भुज्यते॥ त्रिषष्टिवर्णपद्मे दीर्घलृकारस्तुतलृकारश्च न
 गण्यते॥ चतुषष्टिवर्णपद्मे दीर्घलृकार न गण्यते॥ स्फुटस्तुगण्यते॥ प्रातिशाख्ये
 तु तवर्णस्य भेदत्रयमपि गणितं निति॥ पञ्चत्रयं सिद्धं॥ वकारस्य दीर्घादयो न
 संतातिश्चिदापंजिकायां लिखितं वचनं प्रथमपक्षपरं॥ द्वितीयपक्षे तु दीर्घभेद
 मात्रं निषिध्यते॥ तृतीयपक्षे तु दीर्घोपिन निध्यते॥ अत्र मुनीनामनुजव
 प्रमाणं॥ अतएव शिक्षायां मुख्यवर्णः संभवतो मताः इति नो बोधानुभवः॥
 यथानुजवं परिगणिता इत्यर्थः॥ संध्यक्षराणामपि ह्रस्वानसंति तिस्रिंशत्
 पञ्जिकायां लिखितास्मतिरनुजवमूलैव तिवेधं॥ पञ्चदुःस्वरो नाम ह्रस्व
 लकार इति केचित्॥ नासिक्यसंज्ञोऽङ्कारो दुःस्व इत्यन्ये॥ पुंकारो नाम दीर्घ
 त्वमापन्नो नुस्वार एव॥ तथा चोद्बुद्धिः॥ अनुस्वाराव-आ इति द्वितीयोऽनु

॥५॥

स्वारा रंग इति केचिदप्यपदिशंति॥ तथा च शिक्षांतरश्लोकः॥ यथा सौ राक्षका ना
 रि-अहं इत्यतिभाषते॥ एवं रंगं विजानियात्स्वरे-असं इव रेदया इति॥ अस्या
 नेव शिक्षायां नासिक्यस्य स्वरूपलक्षणस्यानियमश्चोपदिष्टः॥ तथा हि-अ
 लां कुवाणानाघोषोदंतमूल्यः यस्वरानुगः॥ अनुस्वारस्तु कर्तव्यो नित्यं हो-श
 षसेषु च॥ १॥ अनुस्वारविसर्गजिह्वामूलीयोपध्मानिया-अयोगवाहा इत्यु
 च्यते॥ अकारादिनावर्णसिमुदायेन संहिताः संतोऽयोगा-आत्मानं वहंतीत्य
 योगवाहाः इति व्युत्पत्तेः॥ यमानां त्वयोगवाहसंज्ञानास्ति तेषामकारयोगावा
 त्॥ विच्छेदात्मकत्वेन स्वरयोगानुपपत्तेश्च॥ परिषदभाष्येपि यमस्य पर्यायो
 विच्छेदराष्ट्रः कृतः॥ तस्मात्साहित्यात् विच्छेदरूपस्य यमस्य वर्णधर्मत्वं वास्तवं॥
 प्रोपचारिकं तु वर्णत्वमिति सूक्ष्मधियो विज्ञावयंतु॥ तेन वर्णधर्मत्वपक्षे

मास्त्रित्य यमानां द्विर्भावादिकार्यं व्याकरणेन क्रियते। कार्यं नुपयोगाच्च। पा
 रिनायवर्गसमाप्ताये यमानपठिता इति विद्वांसो विद्वां कुर्वन्तु। नारदो ह
 त्तिस्त्रां यमस्य वर्णा गमत्समन्निहितमिति शिक्षाभाष्ये। अथ क्व वर्गीयाश्च त्वा
 र एव यमाः। वर्गांतरायास्तु नेत्यत्र विप्रतिपत्तिः। तथा हि। स्वयां यमा इति सि
 द्धांतकौमुदीस्य कारिका व्याख्याने वर्गाणां प्रथमद्वितीयः स्वयः। तथा तेषामे
 यमा इत्युक्तं। तेन वर्गांतरायाणां मपि यमत्वं मस्तान्तिप्रतिज्ञाति। किंच यमा
 नां पूर्ववर्गसिद्धत्वात् स्वयं यमत्वं प्रत्याहारग्रहणेन तदुद्देशेन सिद्धे पुनर्यमग्रहणे
 स्वरूपनेह मपि बोधयति। किंच वर्गेष्वाद्यानां चतुर्णां पंचमेपरे मध्ये यमो ना
 म पूर्वसिद्धो वर्गः प्रातिशरण्ये प्रसिद्ध इति। तत्रैव यमस्वरूपनिर्देशे वर्गेष्वि
 ति बहुवचनश्च वर्गाणां त्वंचानामपि वर्गाणां चत्वारश्च त्वांशे यमा नैव इति ॥६॥

तिसिद्धं। तत्र पंचमेपरे इत्येकवचनायस्मिन् कस्ति स्मित्यं च मेपरे इत्यर्थ
 उक्तो न बति। पारिषदाभ्ये च यज्ञः याज्याहक्यमिति यमोदाहरणेषु वर्गांतरा
 ययमोदाहरणसत्त्वादिशोधोद्बन्धः। एवं स्थिते सिद्धान्तकौमुद्यां पुलिन्तकूनीः
 च स्वनतुः मतिः सन्तात्यत्र करेण घेभ्यः परे तत्सदृशा एव यमा इति क्व
 श्माचोदाहरणानि तु दिग्दर्शनमात्रमिति प्रतीयते। न च तत्र कोशद्यानां च
 तुर्णां विद्यास्य रेष्वाद्यानां चतुर्णां मिति। अथवा वर्गेष्वाद्यानां चतुर्णां मि
 ति पाठांतरं कल्पयित्वा क्व वर्गीयग्रहणं समाधेयमिति वाच्यं। वर्गेषु भवा
 कर्पाः पंचविंशतिवर्गा इति तृतीयपक्षे व्युत्पत्तिरिति। ग्रंथकारेण सांदि
 ग्धत्वात् तथा पाठांतरं न कृत्तिमिति प्रतीयते। तस्मात्कात्यायनयाज्ञकल्प्या
 दिना रदो ह त्ति शाकल्यादिभुनिमतपर्यालोचनया क्व वर्गीयाश्च त्वा र ए

ययमानि स्याः॥ वर्गांतरिधाराणां तु यमसुनिवृत्तिरिति शिक्षायांचत्वारश्च
 यमास्मता इत्युक्तं गगवता पाणिनिना परशास्त्रप्रणयने वर्णविवेको न तु
 तद्वति स्वयमेव तदर्थं शिक्षाशास्त्रं प्रणतमिति शिक्षा आहुः॥ तत्र क्रुत्स्व
 धपुलानां जिन्नवर्णत्वं कृतं॥ व्याकरणे तु नाः अनेह का ईह प्रोक्ते गुणा इति
 क्रुत्वादानां गुणत्वसंगीकृत्य लाघवाय जिन्नवर्णत्वं न तु तमित्यस्य स्वतंत्रं
 छलमुने विवक्षितं वज्रमाणं शास्त्रद्वये पुरुषतादानां गुणत्वमेव न तु वर्णान्तर
 लमिति वर्धाधर्मविचारविशेषस्तु मत्कृतायां तदंगमाजायां दृष्टव्यः॥ वस्तु
 तस्तु पाणिनीयतत्त शिक्षापेक्षया कात्यायनतत्तं प्रातिशाख्यं बलवत्तया
 क्तेणे हि उत्तरमुनिनां ग्रामाण्यमित्युक्ता पाणिनीयसूत्रापेक्षया कात्यायन
 तत्तवार्तिकस्य बलाय स्तमाहुः॥ ततश्च त्रयोविंशतिरुच्यंते स्वराः शृणुर्थ

७

चिंतकेः॥ द्विचत्वारिंशद्व्यंजना येतावान् वर्णसंग्रह इति कात्यायनोक्तं पंच
 ष्टि संज्ञानि विवक्षाः॥ मंत्रशास्त्रे कृदोपीनस्तु क्रुत्तवर्णयो व्यंजनां शं व्यंजनत्वेन ग
 तार्थं मयं ते॥ स्वरांश्च स्वरांतरे तर्जयामहे इति वदंति॥ कवर्गपंचमंचवर्गपंच
 चमंचमंचे अनुपयोगादनुस्वारेण गतार्थं चाहः॥ प्राततजनाश्च तथैव व्यय
 रसिद्धिं कुर्वन्ति॥ सूक्ष्मधियां वस्तुना दयै र इति विस्तरजयादिरप्यतो सिद्धे
 वार्तिसमाप्तायः संख्याने देवि चरितः॥ यथाप्रज्ञं प्रद्विष्टे यं वर्णसंज्ञां विवेचना॥ रव्या
 रा॥ इति श्री परवाक्यप्रमाणपरवरी एवामजीश्वरात्मजा शाधर नटविरचि
 ता वर्णसमाप्ताय विवेचना समाप्ता॥ ॥ श्रीगणेश॥ ॥ अथ वर्णसमाप्ता
 यगुणानां वर्णनेष्टया॥ वर्णानामुत्तराणां च विवेकः क्रियते मूर्ध्नि स्रुटे॥ १॥
 यद्यपि प्रत्याहारादि कस्य नासौ जगवता नाप्यकारेण अक्षरं तत्तं विपा

दशोते वासरोदरमित्युदरं संज्ञानिर्वचनं तत्तं। तेन प्रत्याहारां तर्गतवर्ण
 ना महरसंज्ञाप्यस्तीति सिद्धं। तथापि प्रातिशाख्ये विवेकः कृतः। तथाहि। त
 समुदायो द्तरमिति सूत्रं। तेषां वर्णानामेकीजावलक्षणः समुदायो द्तरं
 जवतीति तद्भाष्यं च तथा च। आदित्येकमहरं। वर्णस्तु प्राकारदेकद्विर्वा
 रव्यास्त्रय इति जेदः सिध्यति॥ पुनर्व्यवहारसिध्यर्थं सूत्रांतरं वर्णविति। तस्य
 भाष्यं च। वर्णसमुदायो वा वर्णो वा। अहरं जवतीति। व्यवस्थितविभाषा चैवं
 स्वरः केवलो अहरं जवतीति। व्यंजनसमुदायो हि स्वरसहित एवाहरं भवतीति
 अयं विवेकः। प्रायेण चंदो विषय इत्याहुः। अथ वर्णगुणः पुरुषस्य स्थूलत्व
 त्तशरीरगौरवाद्य इव स्वरूपजेदमवहारसाधकाविशेषणान्तराये च
 धमस्ति गुण इत्युच्यते। तत्र ह्रस्वदीर्घतुलानां प्रातिशाख्यादिमते जित्त